

NAPOLEON EN MARIE LOUISE IN GOUDA OP 27 OKTOBER 1811

Gerard Prins

INLEIDING

Bericht in een krant

Begin november 1811 stond in de 'Courrier d' Amsterdam' het volgende bericht uit Gouda: 'Wij hebben het lang gewenschte geluk gehad, H.H.K.K. en K.K.M.M.² onze doorluchtige souvereinen, binnen onze muren te bezitten. Den 27en der 1.1, maand, ten 7 uur, vervoegden zich de maire, zijne adjuncten en de municipale raad³ vergezeld van de Nationale Garde⁴, op de grensscheiding van deze stad. Ten 8 uur was de aankomst Zr.K. en K.M.³ aan welke het behaagde zich eenige oogenblikken op te houden, ten einde, bij het aanbieden der sleutels de aanspraak van den maire te hooren, en vervolgens met zijne goedwilligheid denzelve te onderhouden over eenige zaken, stadsbelangen betreffend.

Ten half tien uur, kwam H.K. en K.M." aan; stapte zonder zich op te houden af aan het huis van den maire A.J. van der Does, ten einde aldaar eenige ververschingen te gebruiken. Het verlangen van H.M. om haren doorluchtigen gemaal spoedig te volgen is zekerlijk oorzaak geweest, dat geene der autoriteiten het geluk genoten heeft, bij H.M. ter gehoor te zijn toegelaten. H.M. dus na kort vertoef te zijn vertrekken, hebben wij alleen de voldoening gehad, onze dierbare vorstin te mogen aanschouwen, zonder dezelve van onze hoogen eerbied te mogen verzekeren'.

Dit bericht, dat bijna zeker aan de krant is doorgegeven door de maire van Gouda mr. A.J. van der Does, geeft in het kort weer de gebeurtenissen van zondag 27 oktober 1811, toen keizer Napoleon Bonaparte en keizerin Marie Louise Gouda passeerden.

Gouda en de machtige keizer

De komst van deze beide personen is in de geschiedenis van de stad niet zo'n belangrijke gebeurtenis geweest. Gouda was voor Napoleon een onbekend en onbelangrijk stadje. Hij had daarvoor dus geen tijd over. Keizerin Marie Louise toonde helemaal geen belangstelling. Zij bleef er een uur om iets te eten en vertrok zo spoedig mogelijk.

Gouda was inderdaad een onbelangrijk en bovendien een arm stadje. In de strijd van de

Fransen tegen het Britse rijk had het geen enkele strategische waarde. Economisch was het met Gouda droevig gesteld. Behalve de pijpenfabrieken, die een groot deel van hun omzet hadden verloren, verkeerden ook de andere bedrijven in de stad in een diepe malaise. Bovendien was door de beperkende economische maatregelen van Napoleon (het Continentaal Stelsel), waarmee hij dacht Engeland op de knieën te krijgen, de handel in Holland voor een groot deel stil gevallen. Daardoor was de voor Gouda zo belangrijke scheepvaart door de stad ook sterk verminderd, met alle gevolgen vandie voor de neringdoenden en voor de inkomsten van de stad. Talrijke inwoners hadden de stad verlaten, waaronder vele aanzienlijken, daarmee nog meer werkeloosheid veroorzakend. Geen werk betekende voor velen geen inkomsten. In de stad heerste dan ook grote armoede. Een groot deel van de bevolking was afhankelijk van de bedeling. Ook politiek speelde de stad geen rol meer, nadat de eertijds zo machtige Staten van Holland, waarin Gouda als een der zes stemhebbende steden vertegenwoordigd was, na 1795 van het politieke toneel verdwenen waren.

Door dit onbelangrijke stadje reisde de machtige keizer van het grote Franse rijk, later gevolgd door de keizerin, op weg van Rotterdam via Utrecht naar Paleis het Loo bij Apeldoorn. Hij was, hoewel nog maar 40 jaar oud, in die tijd de machtigste man in Europa, door iedereen gevreesd en op het hoogtepunt van zijn roem. Hij heerste over een uitgebreid gebied met zo'n 86 miljoen inwoners. Verscheidene landen, zoals Italië, had hij aan zijn gezag onderworpen. Hij beheerste de politiek in heel Europa. Keizer Franz Joseph van Oostenrijk had (om politieke redenen) aan hem zijn 19-jarige dochter Marie Louise uitgehuwelijkt. Men noemde hem vleiend wel 'de onoverwonnen held' of nog erger: 'de onoverwinnelijke held'.

Het is dus goed te verklaren, dat hij voor dat stadje aan de IJssel en de Gouwe, dat toevallig op zijn route lag, niet veel belangstelling toonde.

Bronnen

Over het 'doorpasseren' van Napoleon en zijn gade in Gouda is in het Streekarchief Hollands Midden betrekkelijk weinig te vinden. De ver-

balen van de maire en de adjuncten (vergelijkbaar met de notulen van de vergaderingen van burgemeester en wethouders) ontbreken over die periode. Wel is aanwezig een brief van de maire mr. A.J. van der Does, aan 'de onderprefect' mr. J.A. van Zuylen van Nijeveld, waarin hij verslag doet van de gebeurtenissen op zondagochtend 27 oktober 1811.⁷

Dit verslag heeft als basis gediend voor het volgende relaas, aangevuld met diverse gegevens uit andere archiefstukken en uit G.F. Gijsberti Hodenpijl, *Napoleon in Nederland* (1904).

NEDERLAND WORDT EEN DEEL VAN FRANKRIJK

Bestuurlijke organisatie

Met een decreet van 9 juli 1810 voegde Napoleon Nederland bij het Franse keizerrijk. In Gouda gingen dus ook wat het stadsbestuur betreft de Franse wetten gelden. De burgemeester en de wethouders heetten voortaan maire en adjunct-maires (afgekort tot adjuncts). De gemeenteraad werd communicale raad. Die bestond uit 28 personen en had weinig te zeggen. Gouda was de hoofdstad van het Canton Gouda, waarbij ook de gemeenten Boskoop, Reeuwijk en Sluipwijk behoorden. Dat canton had echter maar weinig te betekenen. Belangrijker was het Arrondissement Rotterdam, waartoe het Canton Gouda behoorde. Aan het hoofd daarvan stond de onderprefect J.A. van Zuylen van Nijeveld. Het Arrondissement Rotterdam maakte deel uit van het Departement van de Monden van de Maas, dat een groot deel van de huidige provincie Zuid-Holland besloeg. De leiding hiervan had de prefect G.J.A. de Stassart, een Belgische baron. Over het gehele geannexeerde Nederlandse gebied oefende de gouverneur-generaal C.F. Lebrun namens Napoleon het gezag uit.

Het stadsbestuur van Gouda

Met ingang van 1 januari 1811 was mr. A.H. Metelerkamp door het Franse gezag benoemd tot maire van Gouda. Hij kon die functie echter wegens ziekte niet op zich nemen. De als adjunct benoemde mr. A.J. van der Does heeft hem daarna tijdelijk vervangen: Per 10 augustus 1811 werd deze benoemd tot maire. Op die dag legde hij namelijk evenals de adjuncts mr. D.G. van Teylingen en mr. J.E. Ligtvoet van Leeuwen en de communicale raad in handen van de onderprefect de eed af van gehoorzaamheid aan de keizer en van trouw aan de (Franse) grondwet.

Zowel mr. A.J. van der Does als mr. D.G. van Teylingen behoorden tot bekende regenten-

families van vóór 1795. Beiden hadden diverse belangrijke functies in het vroegere stadsbestuur van Gouda bekleed.⁸ Mr. J.E. Ligtvoet van Leeuwen behoorde niet tot de regentenklasse van Gouda. Hij was pas in 1804 in Gouda komen wonen en was advocaat en bierbrouwer. In november 1813 speelden deze drie bestuurders bij het vertrek van de Fransen een actieve rol in het voorlopig bestuur van Gouda.⁹

NAPOLEON IN NEDERLAND

Doel van de reis

Al spoedig na de inlijving van Nederland bij Frankrijk wilde Napoleon zijn nieuwe gebied en onderdanen bezoeken. Pas in het najaar van 1811 kwam het zover. Het doel van zijn reis was allereerst inspectie van militaire en maritieme objecten in verband met zijn oorlog tegen Engeland. Voor plaatsen als Vlissingen, Hellevoetsluis en Den Helder had hij daarom veel belangstelling. Steden als Middelburg, Haarlem, Leiden en ook Gouda kregen veel minder of helemaal geen aandacht van hem. Amsterdam, maakte daarop een grote uitzondering. Die stad was door hem tot derde hoofdstad van het Franse Rijk benoemd (na Parijs en Rome).

Behalve voor militaire en maritieme inspectie was hij ook naar Nederland gekomen om er het burgerlijk bestuur beter te regelen. Bij de maatregelen die hij nam, waren er ook die strategisch van belang waren in de strijd tegen zijn aartsvijand Engeland, maar die ook later nuttig bleken voor de economische opbouw van het land, zoals zijn plannen voor straatwegen in Nederland.

Veel luister

De reis van Napoleon door Nederland ging met veel luister gepaard. Hij wilde hier indruk maken. Zijn gevolg bestond uit zo'n 75 personen, waaronder ministers, marschalken en andere hoogwaardigheidsbekleders. Het moet een indrukwekkende stoet zijn geweest die door het land trok. Voorop reden als escorte de lancers te paard van de keizerlijke garde, die in hun rode uniformen veel bekijks trokken. Daarna kwamen vele rijtuigen met daarin het gevolg van de keizer en de keizerin en ook hun bedienden. Die rijtuigen waren bespannen met twee of vier paarden, al naar gelang de rang van de passagiers. In het midden van de stoet reden de rijtuigen van de keizer en de keizerin, bespannen met zes of acht paarden. Door Gouda kwamen twee stoeten: één van keizer Napoleon, later gevolgd door die van keizerin Marie Louise.

De ontvaugst in Nederland

De keizer werd op veel plaatsen hartelijk toegejuicht. In Utrecht leek het, ondanks de regen, of de hele stad voor hem was uitgelopen: Maar vooral in Amsterdam was de keizer verrast door de vele toejuichingen. In sommige plaatsen werd het enthousiasme van het volk ook wel van hoger hand georganiseerd. In Gouda werd Napoleon eveneens toegejuicht, namelijk bij zijn doortocht door de maire, de adjuncts en de municipale raad. Of het gewone volk toen ook heeft gejuicht, is niet vermeld.

Vele straten in de steden, waar hij kwam, waren versierd met groen en guirlandes. Ook waren er erepoorten opgericht, dikwijls voorzien van verheven en hoogdravende Latijnse opschriften. Zelfs in kleine plaatsen, zoals in Gouderak en Moordrecht, had men zo'n bouwsel. In het laatst genoemde dorp stond een erepoort in het midden van het dorp, bij de Veersteeg. Oudewater had zelfs vier erepoorten. Gouda had er zeker één, misschien meer. Bij de bevrijding in 1813 werden de erepoorten van Gouda, Moordrecht en Gouderak voor feestvuren gebruikt.

De autoriteiten toonden tegenover Napoleon een slaafse en onderdanige houding, ook de vroegere oranjegezinde regenten.

De route

Zoals eerder vermeld, ging de belangstelling van Napoleon in de eerste plaats uit naar militaire en maritieme objecten. Vandaar dat zijn tocht begon bij de kust van Zeeland en de verdedigingswerken daar. Voor de wal bij Breskens bezocht hij de vloot. Op het vlaggeschip 'Allémagne' werd hij door het stormachtige weer een paar dagen opgehouden. Verder bezocht hij vesting- en marinesteden als Willemstad, Hellevoetsluis, Gorinchem en Den Helder. Hij stak zelfs over naar Texel om de vloot daar in ogen-schouw te nemen, ondanks het feit dat op niet zo grote afstand enige Engelse oorlogsschepen lagen. Na een langer verblijf in Amsterdam, waar hij vele decreten uitvaardigde, vertrok hij met Marie Louise via Haarlem (bezoek van twee uur), Leiden (bezoek van één uur) naar Den Haag, waar zij overnachtten. De volgende dag, 25 oktober 1811, reisden zij via Delft naar Rotterdam, waar zij vier dagen zouden blijven. Wegens de vermoeienissen van de reis, vooral voor Marie Louise, werd dit verblijf met twee dagen ingekort, zodat op zondag 27 oktober 1811, 's morgens om zeven uur, de keizer de stad verliet om die dag naar Paleis Het Loo te reizen.

De tocht ging allereerst over de al sedert 1680 bestaande straatweg naar Gouda die liep

via de 's-Gravenweg tot bij Nieuwerkerk, over de Schielands Hoge Zeedijk en door Moordrecht naar de stadsgrens van Gouda. Daar, op de dijk, ongeveer ter hoogte van de huidige Constantijn Huygensstraat, stonden de maire, de adjuncten en de municipale raad van Gouda, geflankeerd door de Nationale Garde, hem op te wachten.

KEIZER NAPOLEON EN KEIZERIN MARIE LOUISE KOMEN DOOR GOUDA

Vorbereidingen

Hoewel tot kort voor de komst van de beide vorsten niet zeker was dat zij in Gouda zouden komen, moesten de stadsbestuurders toch alle maatregelen nemen, die nodig waren als zij wel zouden komen. Bovendien was er de vraag: zouden zij dan in Gouda op bezoek komen of zouden zij de stad slechts even aandoen op doorreis?

Reeds op 26 juli 1811 had de maire van Gouda een brief van de onderprefect ontvangen met het bericht dat het keizerlijk paar naar het Departement van de Monden van de Maas zou komen. Welke gemeenten zij daar zouden bezoeken was nog niet bekend. Hij adviseerde de

• Liggend in het kraambed kijkt Marie-Louise toe hoe de lang gewenste troonopvolger aan Napoleon (hier niet zichtbaar) wordt getoond (1811). Collectie Musée Carnavalet, Parijs. Foto: Wim Scholten,

maire er mee rekening te houden dat de keizer Gouda zou bezoeken en daarvoor alvast de nodige voorbereidingen te treffen. Dat deed de maire. Hij schreef onder andere een brief aan de kerkmeesters van de Sint-Janskerk. Die werd voorgelezen in hun vergadering van 2 augustus. Daarin werd hen het mogelijke bezoek van het keizerlijke paar aangekondigd en tevens medegedeeld, dat het stadsbestuur van plan was dan in het stadhuis een ontvangst te organiseren, gevolgd door een bezoek aan de Sint-Janskerk om hen de beroemde Goudse Glazen te laten zien. Hij verwachtte van de kerkmeesters dat zij hen dan in de kerk zouden ontvangen 'overeenkomstig de rang zodanig een vorst waardig'. Afsproken werd dat kerkmeester Voorduyn hen in de Franse taal zou verwelkomen en hen een boekje met een uitleg van de Goudse Glazen zou aanbieden. De organist Joachim Hess moest dan op passende wijze het orgel bespelen."

Op 22 september 1811 berichtte de onderprefect in een brief aan de maire nog eens dat het vorstelijk paar inderdaad naar het Departement van de Monden van de Maas zou komen. De datum was echter nog niet bekend en evenmin of Gouda met hun bezoek vereerd zou worden. Bij deze brief was een uittreksel uit het keizerlijk decreet gevoegd betreffende de openbare ceremoniën in het Franse rijk. Daarin werden allerlei aanwijzingen gegeven voor het eerbetoon dat aan de keizer gegeven moest als hij door een stad of dorp zou reizen of op bezoek zou komen. Die aanwijzingen golden dus ook voor Gouda. Zo moest de maire, vergezeld van de adjuncts en de Nationale Garde de keizer op de grens van de gemeente opwachten en hem daar de sleutels van de stad aanbieden. Bij het binnenkomen van de stad moesten de kerkklokken luiden. Als de keizer bij zijn tocht een kerk zou passeren, moest de geestelijkheid zich in ambtsgewaad voor het gebouw opstellen. Verder bevatte het decreet nog regelingen voor een eventuele audiëntie.

Op diezelfde dag (22 september) schreef de onderprefect nog een brief, nu met de mededeling, dat de beide vorsten op 28 september inderdaad in genoemd Departement zouden arriveren.

Na de ontvangst van beide brieven pleegde de maire direct weer overleg met de beide adjuncten over de vraag wat gedaan moest worden bij de komst van de hoogheden. Zij besloten allereerst de ingezetenen van de stad op de hoogte te stellen.

Bekendmaking

De 'Bekendmaking' waarmee zij dat deden,

werd met grote gotische letters gedrukt en zal wel op meerdere plaatsen verspreid en aangeplakt zijn. De maire roept daarin iedereen op 'eene ondubbelzinnige geneigdheid voor orde(r)' aan de dag te leggen. Alle overdreven vreugde en buitensporige uitgelatenheid moesten vermeden worden, evenals samenscholingen. Hij was blijkbaar nogal bevreesd voor verstoring van de orde, wat niet vreemd is, gezien het grote drankmisbruik dat in Gouda voorkwam. Het schieten met een geweer en het afsteken van vuurwerk 'als blijken van vreugde' verbood hij. Dat was blijkbaar toen een gebruik in Holland. Ook de onderprefect had in zijn tweede brief van 22 september al hiertegen gewaarschuwd. Die was bang dat de escorte van de keizer dat schieten verkeerd zou uitleggen en denken dat het om een aanslag op de keizer zou gaan. De maire rekende in de 'Bekendmaking' erop dat de wijze waarop de Doorluchtige Souvereinen ontvangen zouden worden 'door alle blijken van orde(r) /gehechtheid aan Hunne Hoge Personen, eerbied voor derselver grootheid / bewondering hunner deugden / en dankbaarheid voor alle reeds door hun genoten / en nog meer in 't toekomstige te genieten voorrechten' de stad tot sieraad zal zijn.

Dames ingeschakeld

Behalve tot publicatie van deze 'Bekendmaking', besloot het stadsbestuur ook een aantal dames in te schakelen voor de ontvangst van keizerin Marie Louise. Blijkbaar verwachtte de maire dat beide vorsten al spoedig na 28 september in Gouda zouden komen. Hij gaat daarom, samen met adjunct Van Teylingen, de volgende middag bij een aantal dames op bezoek om hen uit te nodigen 'wanneer haare Majesteit de stad met haar tegenwoordigheid mogt vereeren de Keizerin te recepiëren'. Echter: 'Alle hebben het op de gracieuste wijzen moeten aflaan'. Zij vonden de tijd te kort om alle voorbereidingen voor een ontvangst goed te kunnen treffen. Bovendien hadden zij nog meer aannemelijke redenen om het niet te doen. Welke die redenen waren, werd niet vermeld. Een probleem is die ontvangst van de keizerin niet geworden. Toen zij in Gouda was, wilde zij helemaal niemand ontvangen.

Nog meer voorbereidingen

Er waren meer zaken waaraan het stadsbestuur moest denken, dikwijls geattendeerd van hogerhand. Zo mocht onder de bruggen, waar de vorsten overheen zouden rijden, geen schuit liggen. In vensters mochten geen losse bloempotten staan wegens het gevaar dat zij naar beneden konden vallen. Aan de openbare gebouwen,

zoals het stadhuis en de Sint-Janstoren, moest de (Franse) vlag uithangen. Op 16 oktober liet het stadsbestuur het verzoek en de aanmaning aan de burgerij afficheren" en door de omroepers 'doorklinken' om de huizen in de voornaamste straten met groen en guirlandes te versieren. Of de poorten waardoor de vorsten de stad in en uit zouden gaan, ook versierd waren, zoals in andere steden, is niet bekend. Er werd in ieder geval ergens een erepoort opgesteld. In de avonduren werden het stadhuis en een aantal huizen geïllumineerd. Daartoe behoorden ook de huizen van de maire en de beide adjuncts.

Toespraken

Bij de voorbereidingen van de maire voor de mogelijke komst van de beide vorsten behoorde ook het opstellen van toespraken, in de Franse taal natuurlijk. Ze zijn bewaard gebleven. Hij had drie korte toespraken gereed gemaakt. Één zou hij houden aan de gemeentegrens van Gouda bij de aanbidding van de stadssleutels aan de keizer. Deze heeft hij inderdaad kunnen houden. De tweede toespraak wilde hij houden bij de aankomst van de keizerin. Zij had daarvoor echter geen tijd. Zij reed door. De derde toespraak had hij willen uitspreken bij het heffen van het glas tijdens een audiëntie van de keizer. Ook voor die toespraak kreeg hij geen kans. Na het korte oponthoud aan de stadsgrens reed de keizer door zonder verder ergens stil te houden.

De maire had ook nog twee langere toespraken voorbereid. Om die uit te spreken kreeg hij natuurlijk helemaal geen gelegenheid. Ze leken trouwens meer op verzoekschriften. Hij verwachtte kennelijk bij Napoleon een open oor voor de problemen van Gouda te vinden. In één van die toespraken vroeg hij bijvoorbeeld de keizer om algehele vrijdom van impost (belastingen) op de 200 tonnen steenkolen die de noodlijdende pijpenfabrieken per jaar gebruikten. In de andere toespraak kwam hij met het voorstel om Gouda tot hoofdstad van een arrondissement te maken en er een arrondissementrechtbank te vestigen. Daardoor zouden meer aanzienlijken zich in de stad komen vestigen. Andere aanzienlijken zouden er dan blijven wonen. Dat was vooral in het belang van de neringdoenden en de ambachtslieden.

195 paarden

Twee dagen voordat de hoge vorsten de stad zouden aandoen, kreeg de maire Van der Does nog met spoed een groot probleem op te lossen. Van de inspecteur-generaal van de posterijen kreeg hij het verzoek (= bevel) om 180 gewone paarden en 15 kleine paarden te leveren, ten

dienste van de keizer. Hij kreeg deze brief op vrijdag 25 oktober, 's avonds om 7 uur. De paarden moesten de volgende dag uiterlijk 's avonds om 6 uur voltallig aanwezig zijn (dus de avond vóór de komst van de keizer!). Vergoeding: 3 frank per man en per paard per dag. De maire kreeg ook nog opdracht om voor twee commissarissen te zorgen die samen met de keizerlijke postmeester, bij wie de paarden afgeleverd moesten worden, voor een goede gang van zaken hadden te zorgen, eventueel bij moeilijkheden geholpen door de gendarmes. De commissarissen kregen 10 franken per dag. Deze (wissel)paarden moesten als trekpaarden getuigd geleverd worden.¹³

De maire schoof dit probleem meteen door naar de omliggende gemeenten. Diezelfde avond nog ontvingen de maires van Bloemendaal, Zuid- en Noord-Waddinxveen, Moerkapelle, Moordrecht, Gouderak, Stolwijk, Haastrecht, 't Land van Stein en Willens een expresbrief van hem, bezorgd door een paar gendarmes en de stadsbode, waarin zij opdracht kregen de volgende morgen voor 10 uur alle paarden uit hun gebied naar Gouda te laten brengen. 'Ik verlaat me op uw bereidwilligheid voor den dienst van Zijne Majesteit over welke prompte voldoening ik u verantwoordelijk stel', schreef hij. Hoe het een en ander is afgelopen en waar de wisseling van de paarden heeft plaats gevonden, is niet bekend.

DE ONTVANGST

De komst van de keizer: een teleurstelling

Hoewel over de gemoedsstemming van de stadsbestuurders van Gouda niets wordt bericht, kan men zich indenken dat kort voor de komst van het keizerlijk paar een zenuwachtige spanning zich van hen meester moet hebben gemaakt. Vooral omdat tot twee dagen voor die datum het nog niet zeker was dat zij zouden komen en ook niet of zij op bezoek zouden komen of alleen maar zouden 'doorpasseren'.

Op vrijdag 25 oktober krijgen zij van een zekere luitenant M. de May van de Keizerlijke Gendarmerie het bericht dat Zijne Majesteit diezelfde dag in Rotterdam zou arriveren, daar vier dagen zou blijven en op 29 oktober via Gouda naar Het Loo zou reizen. Op zaterdag 26 oktober krijgen zij van een beambte van de onderprefectuur in Rotterdam, diezelfde dag nog geschreven, een brief met de mededeling dat Hunne Majesteiten 'overmorgen', dus op maandag de 28ste, Gouda zouden passeren. Diezelfde zaterdag moet er echter een mondelinge expresse-boodschap bij de maire binnen gekomen zijn met het bericht dat de keizer de vol-

gende dag al, op zondagochtend 27 oktober, in alle vroegte, de stad zou passeren.

Gelukkig was alles gereed, zowel in de stad, op het stadhuis als in de Sint-Janskerk. In de kamer van de kerkmeesters was het tapijt neergelegd en de **cartons** van de gebrandschilderde ramen waren in de kerk uitgelegd." Zij konden komen.

Zondag 27 oktober was dus de grote dag dat het keizerlijk paar door de stad zou passeren. Al heel vroeg verscheen prefect De Stassart in de stad, waarschijnlijk om te controleren of alles goed geregeld was. Ver vóór zeven uur stond hij al bij de maire voor de deur. Die zal hem geïnformeerd hebben over alle maatregelen die hij genomen had om de beide vorstelijke personen te ontvangen. Hij overhandigde hem ook kopieën van de toespraken die hij wilde houden.

Om klokslag zeven uur stond de maire in de ochtendkou aan de gemeentegrens op de Hoge Schielandse Zeedijk de keizer op te wachten. Bij hem waren de beide adjuncten, de municipale raad en als erewacht een detachement van de Nationale Garde.

Hoe de gebeurtenissen zich precies afgespeeld hebben, is niet bekend. Aan de hand van de beschrijvingen uit andere steden, kan men zich dat wel voorstellen.

In één van de rij tuigen, waarmee de **stadsbestuurders** zich naar de stadsgrens begaven, zat waarschijnlijk ook de stadsbode. Hij droeg op een zilveren schaal een (wit of gekleurd?) satijnen kussentje met daarop de gouden (of vergulden?) stadssleutels.

Na ongeveer een uur wachten kwam de stoet in het zicht. Voorop reed de escorte: de rode **lanciers** te paard in hun prachtige uniformen. Daarachter kwamen de rijtuigen van het gevolg, gespannen met twee of vier paarden. Tussen deze stoet van rijtuigen reed de koets van de keizer, gespannen met acht **paarden**.¹⁷ Toen de stoet stil hield, snelde de maire naar de koets van de keizer. Een palfenier opende de deur, waarna de maire de stadssleutels aan de keizer kon aanbieden. Hij deed dat met een toespraak in het Frans met ongeveer de volgende inhoud: 'Sire! Wij voelen ons zeer gelukkig nu wij de Grote Napoleon zien bij ons, zijn nieuwe **onderdanen**. Wij leggen de verering van onze **eerbiedige** gevoelens aan uw voeten door aan Uwe Majesteit de sleutels van de stad Gouda aan te bieden. Wij herhalen tevens onze eed van **gehechtheid** en trouw aan Uw doorluchtige **persoon**, in gehoorzaamheid aan uw wetten en aan de grondwet'.

Het is te betwijfelen of de keizer met aandacht naar die toespraak geluisterd heeft. Hij had al zo dikwijls toespraken aangehoord met

"Mr. Adriaan Jakob van der Does. Hij was van 1782-1795 raad in de vroedschap en van 1810-1813 maire van Gouda. Tekening van dr. K.F.O. James naar een pastel in het Stedelijk Museum Het Catharina Gasthuis. Foto: Wim Scholten.

bijna dezelfde inhoud. Na afloop verwaardigde hij zich nog, zich neerbuigende uit het rijtuig, de maire enkele vragen over Gouda te stellen. Toen sloot men de deur, waarna de stoet zich weer in beweging zette en door de Rotterdamse Poort de stad binnen reed.

Men zal waarschijnlijk voor deze stoet de route via de Kleiweg en de Kleiwegspoort **gekozen** hebben, die daarna over de Blekerssingel, de Fluwelensingel, de Goejanverwelledijk is gereden om via de Haastrechtse Brug het **Goudse** grondgebied te verlaten. De route over de Tiendeweg, die men ook had kunnen kiezen, lijkt mij voor een koets met (waarschijnlijk) acht paarden minder geschikt wegens een paar moeilijk te nemen bochten die zich daarin **bevonden**. Direct na de Tiendewegspoort **bijvoorbeeld** kwam een heel scherpe bocht naar de lange houten brug, die daar de verbinding **vormde** met de Blekerssingel.

Zal Napoleon tijdens zijn rit door de stad de versieringen en de **erepoort(en)** gezien hebben? De (Franse) vlaggen aan het stadhuis moet hij gezien hebben. Zo zal hij ook gehoord hebben dat het carillon ter zijner ere werd bespeeld. Was er veel volk op de been zo vroeg op de

zondagmorgen? En juichte dat hem toe? Wij weten het niet. De maire vermeldde in zijn brief aan de onderprefect niets hierover.

De plechtigheid zal door het spoedige vertrek van de keizer voor de maire en de andere heren niet geweest zijn wat zij er van verwacht hadden. Zij gingen achter de keizerlijke stoet aan en door in de binnenstad een kortere route (via de Doelenpoort of misschien wel via de Tiendewegpoort?) te nemen, zagen zij kans de keizer aan de andere kant van de stad op te wachten. Zij voelden zich bijzonder gelukkig, dat zij daar 'Zijne Doorluchtigheid de monarch' nog hebben kunnen toejuichen. 'Vive l'empereur!'¹⁸ zullen zij wel geroepen hebben.

Bij de aanbidding van de stadssleutels behoefde de maire die niet aan de keizer af te geven. Het was niet meer dan een symbolisch gebaar. In Middelburg zei Napoleon bij de aanbidding van de stadssleutels tegen de maire: 'Gardez les!' (Behoud ze!). Dezelfde sleutels die in sommige steden aan Napoleon werden aangeboden, werden in later jaren ook gebruikt bij de ontvangst van koning Willem I.

De komst van de keizerin: een grotere teleurstelling

De maire en andere autoriteiten waren, nadat zij de keizer uitgezwaaid hadden, zo spoedig mogelijk teruggegaan naar de gemeentegrens buiten de Rotterdamse poort. Zij moesten nu de keizerin opwachten om haar te ontvangen met alle nodige plichtplegingen. Maar dat werd een nog grotere teleurstelling! Toen de koets van keizerin Marie Louise met de acht paarden naderde en de maire klaar stond om haar vol eerbied toe te spreken, reed zij door zonder stil te houden.

Voor de maire werd 'het zelfs een dubbele teleurstelling. Prefect De Stassart had namelijk opdracht gegeven dat de keizerin in zijn huis aan de Oosthaven de lunch zou gebruiken. Dat was natuurlijk een hele eer voor hem. Maar de onderprefect Van Zuylen van Nijvelt had daarmee geen rekening gehouden en had hem de opdracht gegeven haar aan de stadsgrens op te wachten. Het gevolg was dat hij bij de aankomst van de keizerin niet thuis was.

Toen hij eindelijk thuis kwam, vond hij er tot zijn verbazing een grote wanorde. Het was een heen en weer lopen van butlers, koks en andere bedienden, meegekomen met de keizerin.¹⁹

Het meest teleurstellende was, dat zij, ondanks een verzoek via haar kamerheer, niemand wilde ontvangen, ook hem de gastheer niet. Zij was moe en wilde de reis snel voortzetten, liet zij weten. Een uur na haar aankomst vertrok zij al. Weer had de maire haar niet (in hoogdraven-

de woorden) kunnen toespreken.

In het genoemd verslag aan de onderprefect laat hij zijn teleurstelling duidelijk merken, waarbij het hikt alsof hij zijn superieur daarvan de schuld gaf. Hij schreef: 'Als de plechtigheden niet hadden voorgeschreven dat ik Hare Majesteit op de 'stadsgrens moest ontvangen, dan was ik thuis geweest en had ik het geluk gehad Madame de Keizerin mijn hulde te kunnen betuigen. Ik had dan tevens de dames (van de autoriteiten) aan haar kunnen voorstellen, evenals mijn dochter en mijn zoon. En dat, mijnheer de onderprefect, zal ik mijn hele leven lang betreuren'.

EEN BRIEF VAN DE MAIRE VAN GOUDA

Een open oor bij de keizer?

Niet alleen de maire had de verwachting dat hij bij Napoleon een open oor zou vinden voor de grote problemen waarmee Gouda in die tijd te kampen had. Ook een (onbekende) burger van de stad had de illusie dat de keizer bereid zou zijn Gouda bij zijn moeilijkheden te helpen. Hij heeft in een brief aan de maire zijn gedachten hierover op papier gezet. Deze brief is bewaard gebleven en is interessant genoeg om er aandacht aan te besteden.

Gouda is het waard

Hij begon ermee te stellen, dat Gouda het waard was om uit het economisch dal geholpen te worden. Was Gouda niet het middelpunt van het gewest Holland? En was Gouda niet de trechter, waardoor al het binnenlandse vervoer en alle doorvoer heen moest? Bovendien was Gouda, reeds ten tijde van Willem van Oranje een gerespecteerde stad. Altijd heeft Gouda het landsbelang gediend. Het is voorgekomen, beweert hij, dat zeker zo'n 2000 Gouwenaars op de vloot dienden. Meerdere zeehelden heeft de stad voortgebracht, schrijft hij.

Hij was van mening dat het belangrijk was dat de keizer de oorzaken van de slechte toestand onder het oog werden gebracht. Een van de oorzaken was de achteruitgang van een aantal nuttige bedrijven, zoals de looierijen en de weverijen. Maar het verval was vooral het gevolg van het wegvallen van afzetgebieden voor de hoofdfabrieken zoals de pijpenmakerijen, de baanderijen en de vlas- en hennepfabrieken. (Hij verzuimde, begrijpelijkerwijze, de oorlog van Napoleon tegen Engeland en het verbod van handel met dat land als oorzaken te noemen).

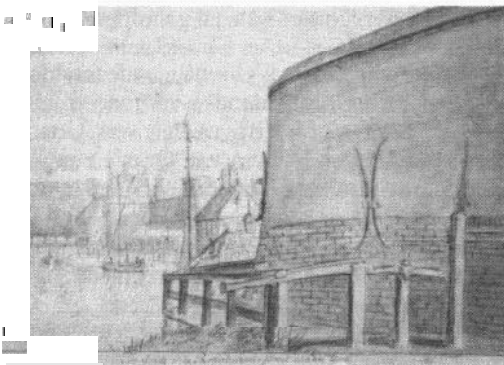
Om 'de vervallen staat deser gemeente op te beuren en deszelfs roem als van ouds te herstellen' had onze Goudse burger enkele voorstellen geformuleerd.

Voorstellen

Het eerste voorstel had de bestrijding van de bedelarij en de daarbij behorende lediggang tot doel. Het gebouw De Doelen zou ingericht moeten worden als werkhuis, waarin spinnerijen en weverijen konden gevestigd worden. Men zou daar dweilen en dergelijke kunnen maken. De apparatuur hiervoor was in de stad beschikbaar.

Vanzelfsprekend was voor de uitvoering van zijn voorstel geld nodig. Daar had hij ook over nagedacht.

- Er moest een fonds gesticht worden waaraan de ingezetenen van de stad jaarlijks toelagen konden geven. Die zouden in de plaats moeten komen van de 'schandelijke geld-uitdelingen aan luije bedelaars', die nu langs de huizen kwamen om geld te vragen.
- De Doelenpoortbrug kon afgebroken en vervangen worden door een pont. Als die verpacht werd, kon de opbrengst daarvan in het fonds van het werkhuis.
- De Krabbenbrug²⁰ zou men eveneens kunnen afbreken. Op diezelfde plaats moest men dan een dijk (dam) leggen, 'waartoe de specie (de bagger, de grond) met weinig kosten in de IJssel voorhanden' was. Het 'barjere hek' (tolhek) daarop geplaatst, kon ook verpacht worden in het voordeel van het werkhuis.

- Anonieme potloodtekening uit het eind van de 18de eeuw met het onderschrift: 'Ter Goude bij de Rotterdammerpoort aan den IJssel'. Hier is echter niet de Rotterdammer- of Dijkpoort afgebeeld, maar het Bolwerk en de Punt met de daar voorlangs lopende Crabbelenbrug.

Collectie Stedelijk Museum
het Catharina Gasthuis, Gouda.

Op die manier zou, naar zijn mening, dit instituut zonder financieel bezwaar voor de burgers kunnen functioneren.

Behalve voor de luie bedelaars was er ook werkgelegenheid voor fatsoenlijke armen nodig.

Hij stelde voor.

- Op de stadsvesten grofgarenbanen aan te leggen, waar men touw voor de marine kon maken, zoals dat in Oudewater ook gebeurde.
- Aan de keizer te verzoeken 'om de populatie deser stad door nuttige handwerken te verbeteren' door in Gouda een constructiemagazijn voor het leger te stichten. Voor diverse beroepen zou daardoor werk gevonden kunnen worden, zoals voor wagenmakers, zadelmakers, affuutmakers²¹ en de nodige smeden. Het Proveniershuis' aan de Hoge Gouwe vond hij daarvoor een uitstekende plaats. Aan de voorkant lag het gebouw dichtbij een stadsgracht (de Gouwe). De achterkant van het terrein grensde aan de Turfsingel. Er was dus volop mogelijkheden voor aan- en afvoer. Bovendien bevonden er zich in de nabijheid, aan de overkant van de Turfsingel, een aantal lege (turf)schuren, die heel goed konden gebruikt worden voor de opslag van goederen.
- In Gouda kon ook een vlas- en een korenmarkt gesticht worden. Door de droogge maakte polders rondom de stad was Gouda een geschikte plaats daarvoor.
- De stad was ook gunstig gelegen als verbindingscentrum voor de vaart van Amsterdam naar Parijs. Dat was vroeger al geweest. De vaarweg van Amsterdam naar Antwerpen ging toen via Gouda. Maar door de concurrentie van ondernemingen in andere steden was Gouda dit kwijt geraakt, zeer tot nadeel van een aantal Goudse burgers,

Tevergeefse moeite

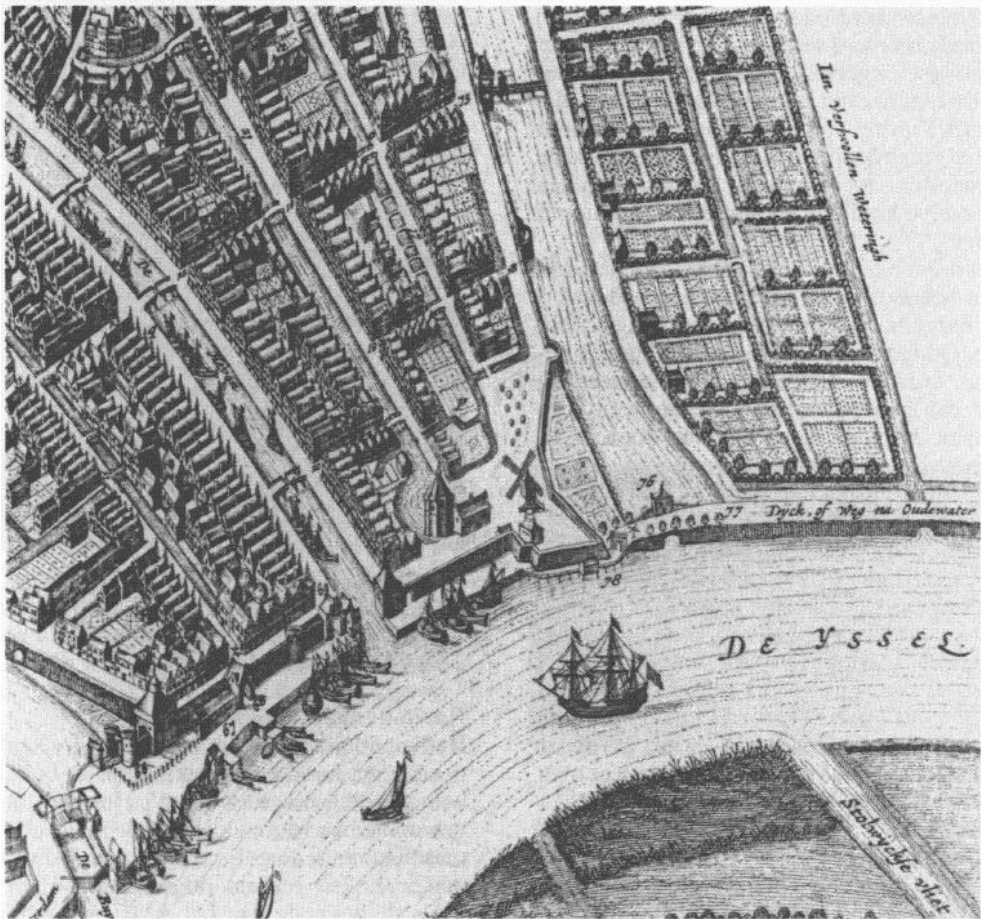
Alle moeite had bedoelde burger zich kunnen besparen. Zelfs in de toespraken, waarmee de maire zich tot de keizer had willen richten en die hij niet heeft kunnen uitspreken, is niets van zijn voorstellen terug te vinden.

De werkinrichting met het doel de bedelarij te bestrijden, is er gekomen, jaren later. Pas in 1850 werd deze opgericht. Niet De Doelen, maar Huize Groeneweg is toen als werkhuis ingericht.²²

NOTEN

1. Geciteerd in: G.F. Gijsberti Hodenpijl, *Napoleon in Nederland*, p. 208.
2. H.H.K.K.I en K.K.M.M.: Hunne Keizerlijke en Koninklijke Majesteiten: Napoleon en Marie Louise. Napoleon was, behalve keizer van het Franse rijk ook koning van Italië.
3. Vergelijkbaar met: burgemeester, wethouders en gemeenteraad.
4. De Nationale Garde was een legeronderdeel, dat tot taak had het eigen grondgebied te verdedigen tegen opstand en tegen buitenlandse vijanden, waarmee vooral de Engelsen

- bedoeld werden. Het bestond grotendeels uit Nederlanders, die dikwijls in de eigen stad gelegerd waren.
5. Zr.K. en K.M.: Zijner Keizerlijke en Koninklijke Majesteit: Napoleon.
 6. H.K. en K.M.: Hare Keizerlijke en Koninklijke Majesteit: Marie Louise.
 7. Inv. Streekarchief Hollands Midden G.A. 1.10.01.2681
 8. Dr. J.J. de Jong, *Metgoedfatsoen, 1985*, blz. 375 en 341.
 9. Zie Gerard Prins, 'De bevrijding van Gouda en omliggende plaatsen in het jaar 1813' in: *Tidinge van Die Goude*, Jg. 11, nr. 4, 1993.
 10. Volgens een bericht zou Napoleon die ochtend om zeven uur Rotterdam verlaten hebben. Maire Van der Does vermeldde in zijn verslag dat hij om acht uur bij Gouda arriveerde. De afstand van ruim 20 kilometers zou de stoet dus in één uur tijd afgelegd hebben. Dat lijkt onwaarschijnlijk. Omdat Napoleon gewoon was om vroeg op te staan, zal hij Rotterdam op een vroeger tijdstip verlaten hebben, vooral ook omdat het een druk bezette dag zou worden.
- militaire manoeuvres tussen Utrecht en Amersfoort op programma
11. Henny van Dolder, 'Over een keizer die niet kwam' *Tidinge van Die Goude*, Jg. 7, nr. 2, 1989.
 12. In plaats van 28 september arriveerde hij pas op 5 oktober in dit departement, namelijk in de stad Gorinchem, waar prefect De Stassart hem met een toespraak verwelkomde.
 13. Bij de oproep van de mairc om op 2 juni 1811 het feest ter gelegenheid van de geboorte van de zoon van Napoleon ('de koning van Rome') te vieren, waarschuwde hij ook tegen dronkenschap bij de feestelijkheden.
 14. Afficheren = aanplakken.
 15. Dat betekende niet dat de eigenaars hun paarden kwijt waren. Waarschijnlijk konden zij hun paarden vergezellen, want bij elke twee paarden moest één man mee. Zij moesten voor minstens twee dagen proviand bij zich hebben. Op de reis naar Het Loo werd zeker nog één maal van paarden gewisseld worden, namelijk bij Amersfoort. Op 30 oktober moesten bij 'De Woeste Hoeve' 250 paarden klaar staan en nog eens 30 paarden bij de postmeester in Arnhem. Daarvoor moest onder andere Ede zorgen.
 16. Zie noot II.
 17. Keizerin Marie Louise passeerde Oudewater volgens berichten in een koets bespannen met acht paarden. Aangenomen mag worden dat keizer Napoleon niet met minder paarden reed.
 18. 'Leve de keizer!'
 19. In Delft bestond de lunch voor de keizerin onder andere uit witte bonen met peterseliesaus. Haar gevolg kreeg brood met kip en kalfscoteletten!
 20. De Crabbelenbrug, ook wel Crabbenbrug genoemd, was een houten brug, die buiten het bastion De Punt langs de IJssel lag en de verbinding van de Nieuwe Veerstal met de Goejanvervelledijk vormde. Op de plattegrond van Gouda door Blaeu (1649) is deze brug duidelijk te zien.
 21. Affuit: het onderstel van een kanon.
 22. Drs. Suzan van der Mark-Hoeyers, *Huize Groeneweg*, 1986.

• Detail van de stadsplattegrond van Johan Blaeu (1649) Bij nr 78 bevindt zich de Crabbelenbrug. Collectie Stedelijk Museum Het Catharina Gasthuis, Gouda. Foto: Tom Haartsen.